Descoperiri monetare din necropola bisericii „Talpalari" din Iași

Lucian Munteanu[1]*, Ștefan Honcu[1], Dan Aparaschivei[1]

Rezumat. În timpul cercetărilor arheologice din anul 2016, în necropola bisericii „Talpalari" din Iași au fost dezvelite 14 morminte. Patru dintre acestea conțineau în inventarul lor monede (șase). Toate piesele sunt denari austrieci, bătuți de împărații casei de Habsburg – Ferdinand I (trei exemplare), Maximilian al II-lea (un exemplar) și Rudolf al II-lea (două exemplare) – în calitate de regi ai Ungariei, în monetăriile de la Kremnica (cinci exemplare) și Košice (un exemplar). Deși au avut o circulație îndelungată pe teritoriul Moldovei, aceste monede par să dateze exclusiv partea din necropolă unde au fost descoperite, între sfârșitul secolului al XVI-lea și primele trei decenii ale veacului al XVII-lea. Este posibil ca cimitirul pe care l-am cercetat să fi aparținut unei biserici anterioare celei menționate în izvoarele de la mijlocul veacului al XVII-lea ca fiind ctitorită de către marele vistiernic Iordache Cantacuzino. Am încercat să explicăm preferința populației pentru monedele austriece de acest fel, atestată și în alte necropole din Moldova, prin prisma iconografiei lor particulare, care conține imaginea Fecioarei ținând pruncul în brațe pe revers. În final, pe baza acestui eșantion numismatic destul de restrâns, am încercat să facem câteva precizări sumare despre rolul monedelor în practicile funerare ale epocii (poziția lor în mormânt, sexul și vârsta scheletelor cu care se asociază, alte artefacte din inventarul acelorași morminte sau semnificația numeroaselor perforații).
Cuvinte cheie: Iași, Biserica „Talpalari", necropolă medievală, denari austrieci, practici funerare.

Coins found in the necropolis of the "Talpalari" Church in Iași. During the archeological researches from 2016, in the necropolis of the "Talpalari" Church from Iași, 14 graves were unveiled. Only four of them contained coins (six) in their inventory. All these are Austrian denars, which were issued by the Habsburg emperors - Ferdinand I (three pcs.), Maximilian II (one pc.) and Rudolf II (two pcs.) - as kings of Hungary, in the mints of Kremnica (five pcs.) and Košice (one pc.). Although they circulated for a long time on the territory of Moldavia, these coins seem to date exclusively the part of the necropolis where they were discovered between the end of the 16th century and the first three decades of the 17th century. This cemetery may belong to a church before the one mentioned in the documents from the middle of the 17th century, as being founded by the great treasurer Iordache Cantacuzino. We tried to explain the population's preference for Austrian coins of this kind, also attested in other necropolises in Moldavia, due to their particular iconography, which contains the image of the Virgin holding

1 Institutul de Arheologie, Academia Română Filiala Iaşi, România;
* Autor corespondent: lucanas2000@yahoo.com

CC BY NC SA

the baby in her arms, on the reverse. Finally, based on this rather small numismatic sample, we tried to make some brief clarifications about the role of coins in the funerary practices of the time (their position in the grave, the sex and age of the deceased with which they are associated, other artifacts from the inventory of the same graves or the significance of the numerous perforations).
Keywords: Iași, „Talpalari" Church, medieval necropolis, Austrian denars, funeral practices.

.....

Biserica „Talpalari", datată în forma actuală în secolul al XIX-lea (**Fig. 1**), a fost ctitorită, conform informațiilor disponibile, la mijlocul secolului al XVII-lea (Bogdan 2004, p. 222). Informațiile cuprinse în pomelnicul din anul 1806 (Bogdan 2004, p. 222), dar și alte documente mai vechi identifică primul ctitor al bisericii ca fiind marele vistiernic Iordache Cantacuzino, cumnat al voievodului Vasile Lupu (Stoicescu 1974, p. 478-479). Marele dregător ar fi ctitorit, între anii 1630-1660 (Bogdan 2004, p. 222) sau 1640-1650 (Erhan 2003, p. 161), biserica cu hramul „Nașterea Maicii Domnului", amplasată la marginea de nord-vest a vechiului târg, pe terasa superioară a Bahluiului. Un alt document care sprijină această ipoteză datează din 28 aprilie 1640 și evocă pe o oarecare Vărvăruța, care vindea, împreună cu fiii săi, preotului „Carpu" de la biserica lui „Iordache vistiernicul în Ieşi", a patra parte din satul Horilești, din ținutul Cârligăturii (DRH, A, XXV, p. 365, nr. 349; Atanasiu 2010, p. 17-18). Astfel, biserica ridicată de Iordache Cantacuzino trebuie să fi fost finalizată înaintea datei de 28 aprilie 1640, când preotul Carp slujea deja în acest lăcaș de cult (Atanasiu 2010, p. 18).

În proximitatea bisericii a funcționat un cimitir care a deservit, cel mai probabil, enoriașii parohiei Talpalarilor. Primele informații documentare despre existența acestui cimitir în zonă datează din 15 iulie 1745, când este menționat ca fiind limita proprietății lui Ioniță Mîndzul (DOCUMENTE IAŞI V, p. 279, nr. 485). Un al doilea document, din 2 februarie 1749, amintește că logofătul Toader Scorțescu reintră în drepturile de proprietate asupra unei vechi ocini înstrăinate, care se învecina cu cimitirul bisericii Talpalarilor (DOCUMENTE IAŞI V, p. 359, nr. 581). Ulterior, cimitirul este menționat și în alte documente din 15 august 1753 (DOCUMENTE IAŞI IV, p. 178-179, nr. 251) și într-un zapis de la 13 ianuarie 1799 (DOCUMENTE IAŞI X, p. 217, nr. 233).

În această zonă au fost efectuate cercetări arheologice preventive de către arheolog dr. Stela Cheptea, dar rezultatele nu au fost publicate. În anul 2016, o echipă de arheologi ai Institutului de Arheologie al Academiei Române - Filiala Iași a asigurat asistență arheologică în vederea realizării unor lucrări de consolidare, reabilitare și amenajare a fundației imobilului monument istoric „Casa Milescu". Cu acest prilej, au fost realizate săpături în necropola bisericii „Talpalari", care

Fig. 1. Biserica „Talpalari" din Iași (foto)
Fig. 1. "Talpalari" Church in Iași (photo)

este situată la aproximativ 45 m nord de respectiva clădire (Aparaschivei *et alii* 2019). Au fost identificate 14 morminte și resturile osteologice de la alți indivizi, descoperite în stratul de depuneri arheologice (**Fig. 2**). Inventarul acestora consta în accesorii vestimentare (copci și butoni/nasturi globulari), datate, în linii mari, între secolele XV-XVII (Aparaschivei *et alii* 2019, p. 237-240), precum și șase piese monetare (Aparaschivei *et alii* 2019, p. 240-241, 270, pl. XXII/1-6).

Monedele au fost curățate, înlăturându-se straturile de cloruri și carbonați și, apoi, conservate, în cadrul Institutului de Arheologie din Iași. Momentan, ele se află în custodia temporară a acestei instituții, urmând a fi predate Complexului Muzeal Național „Moldova" Iași. Toate emisiunile monetare sunt denari austrieci, bătuți de împărații casei de Habsburg – Ferdinand I (**Cat. 1-3**; **Fig. 3/1-3**), Maximilian al II-lea (**Cat. 4**; **Fig. 3/4**) și Rudolf al II-lea (**Cat. 5-6**; **Fig. 3/5-6**) – în calitate de regi ai Ungariei, în monetăriile de la Kremnica (cinci exemplare) și Košice (un exemplar). Aceste emisiuni imperiale, posterioare înfrângerii de la Mohács, au fost realizate conform vechiului etalon al Regatului Maghiar, cu singura modificare că dintr-o marcă de Buda se confecționau 420 de piese, în loc de 416 (Pohl 1982, p. 32; Huszár 1979, p. 13-14). În ceea ce privește aspectul, ele păstrează elementele tradiționale de heraldică și iconografie. Începând cu anul 1527, armorialului vechiului regat de pe avers i se alătură scutul austriac oval, mic, cu bandă orizontală,

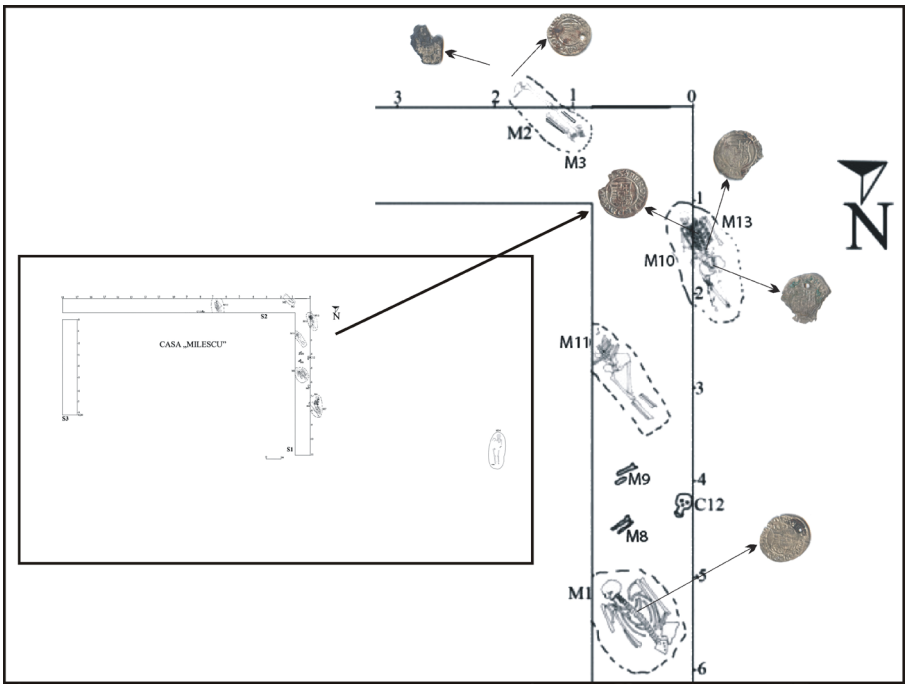

Fig. 2. Planul săpăturilor arheologice (cu evidențierea mormintele care conțin monede)
Fig. 2. Plan of the archaeological excavations (with the highlighting of the graves containing coins)

și numele emitentului habsburg, cu titulatura de *Rex Hungarie*, imaginea având valențe ideologice evidente în contextul politico-monetar din epocă (Butnariu 1998, p. 161; Butnariu 2004, p. 127, 148).

Asemenea altor monede contemporane, și denarul imperial a fost depreciat de autoritatea emitentă. Se pare că acest proces s-a datorat, parțial, competiției economice și financiare habsburgo-polone, ce viza dobândirea de avantaje în Ungaria și Transilvania (Pap 1984, p. 544). Devalorizări succesive ale greutății și titlului denarului au avut loc în anii 1546, 1574, 1582 și 1607 (Huszár 1979, p. 14). Dar, comparativ cu alte monede, acest nominal s-a bucurat de o remarcabilă stabilitate în epocă, vreme de 100 de ani după reforma monetară a lui Matia Corvin, el pierzând mai puțin de 5% din conținutul de metal prețios, iar până la sfârșitul secolului al XVI-lea, chiar aproape 20%.

Monetăria de la Kremnica (Körmöcbánya) a fost una dintre cele mai importante ale Regatului Maghiar. Activitatea i-a fost decisiv influențată de reforma din anul 1467, aici concentrându-se baterea monedei din argint. După moartea lui Ludovic al II-lea, ea va rămâne cea mai însemnată monetărie din Ungaria controlată de

Habsburgi. S-au bătut aici, în continuare, denari, dar cu numele lui Ferdinand I, veniturile fiind primite de regina văduvă, Maria, până în anul 1548, când, atât minele, cât și atelierul monetar au trecut definitiv în posesia suveranului habsburg. După încetarea activității lui Bernhard Beheim în această monetărie, în anul 1546, siglele K-B s-au păstrat pe denarii imperiali, între timp fiind interpretate în legătură cu numele orașului (Körmöc-Bánya sau Kremnitz-Bergstadt) (Huszár 1979, p. 24; Chirilă *et alii* 1980, p. 67; Pohl 1982, p. 48-50).

Producția atelierelor de la Kremnica după anul 1526 a fost una considerabilă. Astfel, între anii 1531-1548 s-au bătut, în medie, peste 15 milioane de denari anual, iar între anii 1571-1580, peste 16,8 milioane de denari anual (Murgescu 1996, p. 105, nota 1). De altfel, se apreciază că peste 90% dintre emisiunile austriece de acest fel, din veacul al XVI-lea, descoperite pe teritoriul Țărilor Române, provin din monetăria de la Kremnica (Murgescu 1996, p. 110), situație care reflectă volumul ridicat al producției monetare și importanța acestui centru în epocă. O particularitate a monedelor bătute aici constă în prezența a numeroase combinații de simboluri, apreciate ca reprezentând semne de control, asemănătoare acelor „points secrets" de pe monedele medievale (Chirilă *et alii* 1980, p. 67-68)[1].

Monetăria de la Košice (Kassa) și-a desfășurat activitatea, cu întreruperi, din timpul Angevinilor până în anul 1532. Ea fost aprig disputată între Ferdinand I și Ioan Zápolya. În perioada 1574-1583, aici a funcționat o monetărie regală a Habsburgilor. Siglele S-H, identificate pe denarul de la Rudolf al II-lea (**Cat. nr. 5**), ar putea reprezenta doar o inversare a celor cunoscute de pe emisiunile bătute în acest centru și semnificând Hungaria Superior (H-S) (Huszár 1979, p. 24; Chirilă *et alii* 1980, p. 66; Pohl 1982, p. 32-33).

Se pot face o serie de aprecieri cu privire la cronologia și comportamentul denarilor imperiali (post 1526) în circulația monetară de pe teritoriul Moldovei. Momentul pătrunderii lor în acest areal a fost direct condiționat de fenomenele monetare din Transilvania, care a acționat ca un intermediar. Abia după scurta stăpânire habsburgică aici, din anii 1551-1556, dar, mai ales după încheierea tratatului de la Speyer (1570), s-a înregistrat o creștere simțitoare a ponderii emisiunilor austriece în spațiul intracarpatic, prin stabilirea unui flux continuu cu spațiul de emitere (Chirilă *et alii* 1972, p. 53; Pap 1988, p. 623-624; Pap 1993, p. 65-66; Butnariu 2004, p. 146-149). Astfel că, aceste nominaluri ar fi putut ajunge în teritoriul de la răsărit de la Carpați, în special pe cale comercială, abia după mijlocul secolului al XVI-lea, impunându-se în peisajul monetar local, cel mai probabil, începând cu anii '70-'80 ai veacului respectiv (Munteanu 2004, p. 248; Munteanu

[1] Sistemul întocmit de către E. Chirilă, cu deosebită acribie, constituie o reală bază de date, căzută, oarecum, în uitare și conține nu mai puțin de 84 de variante rezultate din asocierea diverselor modele de avers/revers ale denarilor bătuți în monetăria de la Kremnica, între anii 1527-1578.

2006, p. 458). Se apreciază că în cursul acestui secol, peste un milion de denari erau vehiculați în relațiile comerciale de o parte și de alta a Carpaților Orientali, dintre care câteva sute de mii rămâneau în Moldova, ca excedent, suplinind, într-un procent ridicat, lipsa monedei proprii (Manolescu 1984, p. 261-262; Murgescu 1996, p. 241-244, 258-260).

Denarii austrieci apar, în proporții diferite, în compoziția tuturor celor trei categorii de tezaure de circulație constituite în Moldova, în cursul veacului al XVII-lea. Împreună cu polgroșii polonezi, ei asigură structura de bază a depozitelor de circulație de tip A/„epoca prevasiliană", care se încheie la sfârșitul secolului al XVI-lea și, mai ales, în prima treime a celui următor (Butnariu 1994, p. 70; Butnariu 1998, p. 165, 171; Butnariu 2009, p. 408; Munteanu 2004, p. 241-260; Munteanu 2006, p. 442, 459). În mod sporadic, nominalurile imperiale se regăsesc în tezaurele de circulație de tip B/„epoca vasiliană" (*i.e.* Dubăsarii Vechi, Criuleni și Iași - str. „Vasile Lupu"), datate între deceniile patru și șapte ale veacului al XVII-lea (Butnariu 1994, p. 70; Butnariu 2009, p. 410-411; Munteanu 2006, p. 447-450, 459). Prezența lor în compoziția depozitelor de circulație de tip C/„epoca prefanariotă" (*i.e.* Iași – cartier „Bucium"), specifice celei de-a doua jumătăți a veacului, este una excepțională.

Analiza tezaurelor ar indica menținerea în bazinul monetar de la răsărit de Carpați a denarilor imperiali aproape pe tot parcursul veacului al XVII-lea, situație care este confirmată de unele descoperiri izolate și, mai rar, de surse scrise din epocă. Astfel de piese mărunte austriece au fost identificate în contexte arheologice târzii, uneori împreună cu emisiuni poloneze sau suedeze (originale și imitații) în săpăturile de la Iași - Mănăstirea „Barnovschi" (Popovici 1991), Borniș - „Silișteˮ (jud. Neamț) (Munteanu, Popovici 2013) sau într-un atelier din târgul medieval al Romanului (Hânceanu, Munteanu 2016). Episcopul Bandini remarca prezența denarilor imperiali, alături de șelagii polonezi, în circulația monetară din Moldova, la mijlocul veacului al XVII-lea (*Polonici duo solidi pro uno Ungarico numo currunt*) (Urechia 1895, p. 172). Circulația îndelungată a acestor monede s-a datorat atât conținutului ridicat de argint din compoziție, cât și prețuirii de care se bucura denarul unguresc, al Corvineștilor și Jagellonilor.

În interiorul acestui interval cronologic generos, de aproape un secol, este dificil de apreciat, cu precizie, momentul când au fost îngropate monedele descoperite în necropola de la Iași - „Talpalari". Deși provin din contexte funerare, fiind investite cu o simbolistică specifică, aceste piese își au originea în bazinul monetar al vremii, fiind cvasi-contemporane cu momentul îngropării (Travaini 2004, p. 169-170, 179). Ele reprezintă un eșantion din numerarul mărunt disponibil pe piața locală, din care au fost selectate, retrase și folosite în inventarul mormintelor, la un moment dat. Apreciem că momentul ipotetic în care s-ar fi putut petrece această succesiune

de acțiuni poate fi plasat între sfârșitul secolului al XVI-lea și prima treime a veacului următor. În această perioadă, folosirea denarilor imperiali pe piața locală, de la răsărit de Carpați, s-a generalizat. Împreună cu polgroșii polonezi, cu care se și asociază în tezaurele de tip A, ei au constituit nucleul circulației monetare din Moldova acelei epoci. Astfel de precizări cronologice, destul de restrânse, credem că sunt susținute și de observațiile arheologice din teren. Astfel, în inventarul aceluiași mormânt (M_{13}) apar emisiuni de la Ferdinand I (**Cat. nr. 1**) și de la Rudolf al II-lea (**Cat. nr. 5**), bătute la o distanță de aproape o treime de veac între ele. Mai mult, mormântul respectiv este suprapus de un altul (M_{10}), evident mai recent, care conține o monedă de la Ferdinand I (**Cat. nr. 2**). Astfel de situații ar indica faptul că cel puțin îngropările cu monede pe care le studiem s-au petrecut într-un interval de timp limitat.

Atrage atenția faptul că toate monedele descoperite în necropola bisericii „Talpalari" sunt exclusiv denari austrieci. Pe teritoriul Moldovei aceste nominaluri au circulat, în bună măsură, în paralel cu polgroșii polonezi, ambele categorii de numerar având o valoare oficială apropiată (Pap 1984, p. 544, nota 4) și fiind accesibile populației într-o măsură relativ asemănătoare (Munteanu 2004, p. 251, 253). Dar, din diferite motive, în mormintele din acest areal sunt preferate monedele austrice în detrimentul celor poloneze, contemporane. Predilecția pentru folosirea lor în ritualul funerar din epocă este probată de numeroase descoperiri din necropolele cercetate în arealul de la răsărit de Carpați: Iași - „Sf. Sava" (Pușcașu, Pușcașu 2005, p. 82-99), Piatra-Neamț - „Curtea Domnească" (Butnariu 2006), Liteni (jud. Suceava) (Matei, Emandi 1982, p. 83-85, 144, Anexa I), Schitișor (jud. Neamț) (Mitrea 2003, p. 270-272), Netezi (jud. Neamț) (Bătrîna, Bătrîna 1985, p. 305, 307), Ștefan cel Mare (jud. Bacău) (Artimon, Eminovici 1978, p. 281, 286-289, Tabel 1), Tg. Trotuș (jud. Bacău) (Artimon 2003, p. 184-186), Suceava - „Sf. Dumitru" (Artimon 1973, p. 140, 146-147, 150-155, Anexa nr. 1; Foit, Artimon 1973, p. 301-302, 306-307, Tabel nr. II; Artimon, Rădulescu 1981, p. 95), Chișinău - „Măzărache" (Tentiuc, Bubulici 2011) etc. Una dintre explicațiile situației pe care am remarcat-o, având strict o valoare speculativă, ar putea-o reprezenta selecția intenționată a monedelor cu destinație funerară (Perrasi 1999, p. 57-69). Este posibil ca iconografia religioasă particulară a denarilor imperiali, deși de sorginte catolică, cu imaginea Fecioarei ținând pruncul în brațe pe revers (Huszár 1979, p. 13; Pohl 1982, p. 32), să fi jucat un rol important în cursul acestui proces (Tentiuc, Bubulici 2011, p. 306; Tentiuc *et alii* 2012, p. 294-295).

Monedele studiate au fost descoperite în patru din cele 14 morminte dezvelite. Chiar dacă e vorba doar despre o mică parte din cimitir care a fost investigată, remarcăm procentul relativ ridicat al înmormântărilor cu monede, specific necropolelor din mediul urban, cu acces la piața bănească a epocii (Munteanu

2015, p. 49-50). Deși eșantionul numismatic pe care îl avem la dispoziție este unul destul de restrâns, studierea contextelor descoperirilor ne oferă informații interesante despre rolul monedei în practicile funerare ale vremii. În general, asocierea predilectă a pieselor monetare cu persoanele de gen feminin, în gropile funerare, se întâlnește, în mod frecvent, în epoca medievală, dar și în antichitate, fiind argumentată în diferite moduri (Travaini 2004, p. 161). În cazul de față, majoritatea celor înhumați cu monede sunt bărbați de vârstă medie. Este posibil ca această situație particulară, care se bazează doar pe analiza unui număr infim de morminte, să nu fie caracteristică întregii necropole (Munteanu, Garvăn 2018, p. 193; Munteanu 2015, p. 50-51; Munteanu *et alii* 2019, p. 144).

Poziția în care au fost aflate monedele, în gropile funerare, pare să varieze, de fiecare dată. Ele au fost găsite în palmă (M_2 și M_{13}), în zona pieptului (M_1, M_2 și M_{10}) și în cea a bazinului și sub coloană (M_{13}). Este posibil ca majoritatea acestor piese să fi fost așezate, inițial, în mâinile defuncților, fiind deranjate ulterior, în timpul zăcerii în pământ sau chiar în momentul descoperirii. Depunerea banilor în mâna mortului se întâlnește cel mai frecvent în necropolele medievale cercetate pe teritoriul Moldovei (Munteanu 2015, p. 51). Interpretarea monedelor aflate în această poziție ca o perpetuare a tradiției antice a „obolului lui Charon" trebuie să se realizeze cu prudență. Trebuie avută în vedere o extindere a semnificațiilor posibile, prin includerea unor practici diverse, dificil de reconstituit, specifice perioadei medievale, în acest areal (ofrande, suveniruri, *pars pro toto*, obiecte apotropaice, simboluri ale *status*-ului, bijuterii etc.) (Travaini 2004, p. 160).

Cu o singură excepție (M_1, cu inventarul recuperat doar parțial), toate mormintele cu monede conțin și alte categorii de artefacte, constând în accesorii vestimentare (în special nasturi globulari din bronz). De altfel, asocierea monedelor cu alte artefacte se petrece în mod obișnuit în inventarul funerar al necropolelor de la răsăritul Carpaților (Munteanu 2015, p. 52).

Jumătate dintre denarii studiați au perforații de formă rotundă (**Cat. nr. 4-6**). Acestea par să fi fost realizate cu ace subțiri, sule sau chiar cu o preducea fină. Nu excludem posibilitatea ca și o parte din restul pieselor din care lipsesc fragmente să fi fost, inițial, găurite. Există diverse interpretări cu privire la momentul când au fost realizate perforațiile și la semnificația acestora (Munteanu *et alii* 2019, p. 145). Cel mai probabil, ele par să reprezinte urme ale activității zarafilor, care contabilizau numerarul mărunt într-o anume unitate de cont, folosind o sârmă subțire sau o ață (Mihailescu-Bîrliba 2006, p. 407).

Considerațiile noastre se bazează, exclusiv, pe analiza unui lot numismatic foarte restrâns, provenind dintr-o cercetare arheologică, care a avut un caracter preventiv, a unei mici părți a necropolei de la Iași - „Talpalari". Fără îndoială, există numeroase asemănări între comportamentul acestor monede în context funerar

și descoperirile similare de pe teritoriul Moldovei, în perioada medievală. În ceea ce privește valoarea lor cronologică particulară, piesele respective oferă informații doar despre acea porțiune din cimitir din care provin. Chiar și în această formă restrânsă, asemenea date sunt extrem de prețioase, căci ar putea documenta existența unei biserici anterioare celei menționate în izvoarele din veacul al XVII-lea, ca fiind ctitorită de către Iordache Cantacuzino. Doar investigațiile ulterioare ale sitului vor reuși să aducă lămuriri cu privire la perioada sau etapele de funcționare a acestei necropole.

Catalogul monedelor (**Fig. 3/1-6**)[2]

1. AR; 0,22 g; 13x15 mm; 10 h; bătută descentrat pe avers; s.c.; lipsește un fragment (1/7 din monedă);

Av. **FERDINAND·D·G·R·VNG·1550·**

Rv. **PATRONA·** – **·VNGARIE**; **K** – **B**

Imperiul Romano-German: Ungaria, Kremnica (siglele K-B), Ferdinand I, denar, 1550 (Huszár 1979, p. 143, nr. 935; Unger 2000, p. 42, nr. 745a; Chirilă *et alii* 1980, p. 67-68, nr. I-A);

M_{13}, -2,00 m[3]; schelet de femeie (25-30 ani); moneda era în palma stângă; inventarul mai conținea un nasture din bronz și copci din bronz;

Aparaschivei *et alii* 2019, p. 233, 239, 241, nr. 1; 268-270, pl. XX/6, 11-19, XXI, XXII/1.

2. AR; 0,33 g; 13x15 mm; 12h; s.c.; lipsește un fragment (1/7 din monedă);

Av. **FERDINAND D G·R·V**[...]**·1558**

Rv. **PATRONA· ✱ ·V**[...]**GARIE**; **K** – **B**

Imperiul Romano-German: Ungaria, Kremnica (siglele K-B), Ferdinand I, denar, 1558 (Huszár 1979, p. 143, nr. 935; Unger 2000, p. 42, nr. 745a; Chirilă *et alii* 1980, p. 67-68, nr. VIII-M);

M_{10}, -1,95 m; schelet de bărbat (40-45 ani); moneda era în zona pieptului, între coastele 4-5; inventarul mai conținea un nasture din argint și patru nasturi din bronz;

Aparaschivei *et alii* 2019, p. 231-232, 238-239, 241, nr. 2; 268-270, pl. XX/1, 8-10, XXI, XXII/2.

[2] Sunt folosite următoarele abrevieri: pentru metale (AR - argint), date metrologice (g - gram, h – ora, mm - milimetru) și stare de conservare a monedelor (f.s.c. - foarte slab conservată, s.c. - slab conservată).

[3] În descrierea inițială a acestui complex au fost consemnate, în mod eronat, două adâncimi diferite (Aparaschivei *et alii* 2019, p. 233).

Fig. 3. Monede descoperite în necropola bisericii „Talpalari" din Iași
Fig. 3. Coins found in the necropolis of the "Talpalari" Church in Iași

3. AR; 0,08 g; 8x10 mm; 12h; f.s.c.; se păstrează cca. 1/3 din monedă;

Av. [...]; **1**[...]

Rv. [...] ✱ [...]; **K**[...]

Imperiul Romano-German: Ungaria, Kremnica (siglele K-B), Ferdinand I, denar, 1559-1565 (Huszár 1979, p. 143, nr. 936; Unger 2000, p. 45, nr. 748a sau 749; Chirilă *et alii* 1980, p. 67-68, nr. VIII-L (?));

M_2, -2,20 m; schelet de bărbat (45-50 ani); moneda era în zona cavității toracice, pe partea stângă a scheletului; inventarul mai conținea șapte nasturi din bronz;

Aparaschivei *et alii* 2019, p. 229, 238, 241, nr. 3; 268-270, pl. XX/2-4, 7, XXI, XXII/3.

4. AR; 0,25 g; 15x16 mm; 2h; bătută descentrat pe avers și pe revers; s.c.; perforată rotund; ruptă (în două părți aproape egale);

Av. **MAX·II·D·G·E·RO·I·S·AV·G·HV·B·R·**; **1571**

Rv. **PATRONA· ✱ ·VNGARIE**; **K – B**

Imperiul Romano-German: Ungaria, Kremnica (siglele K-B), Maximilian al II-lea, denar, 1571 (Huszár 1979, p. 150, nr. 992; Unger 2000, p. 54, nr. 766a; Chirilă *et alii* 1980, p. 67-68, nr. VIII-L);

M_1, -2,10 m; schelet de bărbat (55-60 ani); moneda era în zona pieptului;

Aparaschivei *et alii* 2019, p. 228-229, 241, nr. 4; 270, pl. XXII/3.

5. AR; 0,21 g; 11x15 mm; 6h; f.s.c; perforată rotund; lipsesc două fragmente (1/5 și 1/6 din monedă);

Av. **RVDO·II·RO**[...]**AV·G·**[...]**·B·R·**

Rv. **P**[...]**ON·1581·VNGA**[...]; **S – H**

Imperiul Romano-German: Ungaria, Košice (siglele S-H), Rudolf al II-lea, denar, 1581 (Huszár 1979, p. 162, nr. 1063; Unger 2000, p. 76, nr. 811c);

M_{13}, -2,00 m; schelet de femeie (25-30 ani); moneda era în zona lombară, sub coloană; inventarul mai conținea un nasture din bronz și copci din bronz;

Aparaschivei *et alii* 2019, p. 233, 239, 241, nr. 5; 268-270, pl. XX/6, 11-19, XXI, XXII/5.

6. AR; 0,28 g; 14x15 mm; 7h; s.c.; perforată rotund;

Av. **RVD·II·RO·I·S·AV·G·H·B·R·**; sunt vizibile urmele unei imagini imprimate anterior

Rv. **PATR✱1585✱HVNG**; **K – B**

Imperiul Romano-German: Ungaria, Kremnitz, Rudolf II, denar, 1585 (Huszár 1979, p. 162, nr. 1059; Unger 2000, p. 76, nr. 811a);

M_2, - 2,20 m; schelet de bărbat (45-50 ani); moneda era în palma stângă; inventarul mai conținea șapte nasturi din bronz;

Aparaschivei *et alii* 2019, p. 229, 238, 241, nr. 3; 268-270, pl. XX/2-4, 7, XXI, XXII/3.

Bibliografie

Aparaschivei *et alii* 2019: D. Aparaschivei, A. Simalcsik, Șt. Honcu, G. Bilavschi, L. Munteanu, S.-P. Boțan, M. Vornicu, B. Minea, *Noutăți arheologice din zona bisericii Talpalari din Iași*, Arheologia Moldovei 42, 2019, p. 223-272.

Artimon 1973: Al. Artimon, *Cronologia mormintelor și a descoperirilor monetare din complexul arheologic medieval de la Biserica Sf. Dumitru din Suceava*, Suceava. Studii și Materiale. Istorie 3, 1973, p. 137-158.

Artimon 2003: Al. Artimon, *Orașul medieval Trotuș în secolele XIV-XVII. Geneză și evoluție*, Bacău, 2003.

Artimon, Eminovici 1978: Al. Artimon, C. Eminovici, *Cercetări arheologice în așezarea medievală din comuna Ștefan cel Mare (jud. Bacău)*, Carpica 10, 1978, p. 271-302.

Artimon, Rădulescu 1981: Al. Artimon, Al. Rădulescu, *Necropola medievală de la Sf. Dumitru din Suceava (sec. XV-XVIII)*, Suceava. Anuarul Muzeului Județean 8, 1981, p. 85-99.

Atanasiu 2010: M.-B. Atanasiu, *Biserica Tălpălari din Iași și ctitorii ei,* în: M. Ciubotaru, L.-V. Lefter, A. Ichim, S. Iftimi (coord.), *Monumentul – Tradiție și viitor,* Lucrările Simpozionului Național Monumentul, ediția a XI-a, Iași, 2009, partea I, p. 17-38.

Bătrîna, Bătrîna 1985: L. Bătrîna, A. Bătrîna, *Reședința feudală de la Netezi (jud. Neamț)*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 36, 4, 1985, p. 297-315.

Bogdan 2004: N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială*, a 3-a ediție, Iași 2004.

Butnariu 2016: V. M. Butnariu, *Date preliminare referitoare la piesele numismatice de la Curtea Domnească*, în: Gh. Dumitroaia (coord.), *Piatra-Neamț Curtea Domnească. Rapoarte arheologice*, Piatra-Neamț, 2016, p. 323-335.

Butnariu 2009: V. M. Butnariu, *Tezaurul de la Ungureni. Prolegomene la circulația șilingului în Moldova*, Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" 46, 2009, p. 401-438.

Butnariu 2004: V. M. Butnariu, *Transilvania în relațiile internaționale. Interferențe politice și monetare (1526-1714)*, Iași, 2004.

Butnariu 1998: V. M. Butnariu, *Moldova între „spații monetare" și „rațiuni de stat". Anii 1574-1612*, Studii și Cercetări de Numismatică 12, 1997, p. 157-172.

Butnariu 1994: V. M. Butnariu, *Introducerea talerului leu în Moldova lui Vasile Lupu*, Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" 31, 1994, p. 59-71.

Chirilă *et alii* 1972: E. Chirilă, N. Gudea, G. Moldovan, *Tezaurul monetar de la Șeica Mică, sec. XVI-XVII (Contribuții la studiul circulației monedei mărunte de argint în Transilvania în secolul al XVI-lea și la începutul secolului XVII),* în: E. Chirilă, N. Gudea, G. Moldovan, *Descoperiri monetare din Muzeul Municipal Sighișoara*, Sighișoara, 1972, p. 41-58.

Chirilă *et alii* 1980: E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, *Tezaurul monetar de la Băgaciu, sec. XIV-XVI*, în: E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș*, Tîrgu-Mureș,1980, p. 44-80.

Documente Iași X: I. Caproșu (ed.), *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. X, *Acte interne (1796-1800)*, Iași, 2007.

Documente Iași V: I. Caproșu (ed.), *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, *Acte interne (1741-1755)*, Iași, 2001.

Documente Iași IV: I. Caproșu (ed.), *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, *Acte interne (1726-1740)*, Iași, 2001.

DRH, A, XXV: N. Ciocan, D. Agache, G. Ignat, M. Chelcu (ed.), *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova,* vol. XXV (1639-1640), București, 2003.

Erhan 2003: V. Erhan, *Mănăstiri și biserici din orașul Iași și împrejurimi*, Iași, 2003.

Foit, Artimon 1973: Gr. Foit, Al. Artimon, *Noi descoperiri monetare la Suceava*, Suceava. Studii și Materiale. Istorie 3, 1973, p. 297-309.

Hânceanu, Munteanu 2016: G.-D Hânceanu, L. Munteanu, *Monede descoperite în atelierele meșteșugărești din Târgul Romanului (punctul „La Bibliotecă")*, Arheologia Moldovei 39, 2016, p. 139-150.

Huszár 1979: L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Budapest/München, 1979.

Mihailescu-Bîrliba 2006: V. Mihailescu-Bîrliba, *About the monetary catalogue*, în: V. Mihailescu-Bîrliba (ed.), *The great medieval coin hoard of Iași. Historical significance of the great medieval coin hoard of Iași*, Iași, 2006, p. 401-408.

Manolescu 1984: R. Manolescu, *Legăturile economice între Țările Române în feudalism*, în: Ș. Ștefănescu (coord.) *Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*, București, 1984, p. 253-277.

Matei, Emandi 1982: M. D. Matei, E. I. Emandi, *Habitatul medieval rural de la Liteni*, în: M. D. Matei, E. I. Emandi, O. Monoranu, *Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (secolele XIV-XVII)*, Suceava, 1982, p. 43-89.

Mitrea 2003: B. Mitrea, *Cercetări numismatice. Monedele feudale descoperite pe Valea Bistriței*, în: M. Petrescu-Dîmbovița, V. Spinei (coord.), *Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz*, Piatra-Neamț, 2003, p. 263-280.

Munteanu 2015: L. Munteanu, *Monede descoperite în cimitirul de la Piatra-Neamț - Dărmănești (jud. Neamț)*, în: D. Garvăn, S.-C. Ceaușu, G.-D. Hânceanu, V.-M. Groza, L. Munteanu, *Cimitirul medieval de la Piatra-Neamț – Dărmănești. Cercetările preventive din anul 2012*, Buzău, 2015, p. 41-59.

Munteanu 2006: L. Munteanu, *Preliminary data about the coin hoard of Iași - 2002*, în: V. Mihailescu-Bîrliba (ed.), *The great medieval coin hoard of Iași (historical significance of the great medieval coin hoard of Iași -2002)*, Iași, 2006, p. 433-474.

Munteanu 2004: L. Munteanu, *Aspecte ale circulației monetare în Moldova în secolele XVI-XVII*, Arheologia Moldovei 27, 2004, p. 241-260.

Munteanu, Garvăn 2018: L. Munteanu, D. Garvăn, *Descoperiri monetare recente în cimitirul de la Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești (jud. Neamț)*, Studii și Cercetări de Numismatică, s.n. 5-8 (18-20), 2014-2017 (2018), p. 183-195.

Munteanu, Popovici 2013: L. Munteanu, R. Popovici, *Descoperiri monetare în așezările rurale medievale de la Borniș, jud. Neamț (secolele XV-XVII) (I)*, Arheologia Moldovei 36, 2013, p. 177-190.

Munteanu *et alii* 2019: L. Munteanu, A. Boldureanu, G.-D. Hânceanu, V. Ursachi, *"The afterlife" of money. The coins found in the necropolis of Brad (Negri commune, Bacău County)*, Arheologia Moldovei 42, 2019, p. 135-178.

Murgescu 1996: B. Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996.

Pap 1993: F. Pap, *Aspecte ale circulației monetare în Transilvania între anii 1571-1691*, Acta Musei Napocensis 26-30/II$_1$, (1989-1993), p. 65-83.

Pap 1988: F. Pap, *Circulația monetară în Transilvania, în perioada 1526-1571*, Acta Musei Napocensis 24-25, (1987-1988), p. 623-629.

Pap 1984: F. Pap, *Tezaurul monetar de la Ghirișu Român (județul Cluj). Observații despre circulația monetară în Transilvania*, Acta Musei Napocensis 21, p. 543-549.

Perassi 1999: C. Perassi, *Monete nelle tombe di età romana imperial: casi di scelta intenzionale sulla base dei soggetti e delle scritte?*, în: O. Dubuis, S. Frey-Kupper, G. Perret (éds.), *Trouvailles monétaires des tombes. Actes du deuxième colloque international du Groupe Suisse pour l'étude des trouvailles monétaires (Neuchâtel, 3-4 mars 1995)*, Lausanne, 1999, p. 43-69.

Pohl 1982: A. Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters, 1300 – 1540*, Graz/Budapest, 1982.

Pușcașu, Pușcașu 2005: N. N. Pușcașu, V. M. Pușcașu, *Biserica „Sfântul Sava" din Iași. Monografie arheologică*, Iași, 2005.

Tentiuc, Bubulici 2012: I. Tentiuc, V. Bubulici, *Descoperiri monetare în cimitirul medieval al bisericii Măzărache din Chișinău (săpăturile din anul 2010)*, Tyragetia. Arheologie. Istorie Antică, s.n V (XX), 1, 2012, p. 301-309.

Tentiuc et alii 2012: I. Tentiuc, V. Bubulici, M. Vasilache, L. Sîrbu, *Rezultatele investigațiilor arheologice de la biserica Măzărache din Chișinău în anul 2010*, Tyragetia. Arheologie. Istorie Antică, s.n. VI (XXI), 1, 2012, p. 281-328.

Travaini 2004: L. Travaini, *Saints and Sinners: Coins in Medieval Italian Graves*, The Numismatic Chronicle 164, 2004, p. 159-181.

Unger 2000: E. Unger, *Magyar Éremhatározó, II. kötet (1526-1740)*, Budapest, 2000.

Urechia 1895: V. A. Urechia, *Codex Bandinus. Memorii asupra scrierei lui Bandinus dela 1646*, Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice seria 2, tom 16, 1895, p. 152-185.